

Sipos János: Török népzene – magyar népzene

Törökök – mi jut az eszünkbe, ha ezt a szót halljuk. Talán az isztambuli bazárok, a 150 éves török hódoltság, az Egri csillagok, esetleg feldereng valami a kettős honfoglalásról, a kunokról, a magyar nyelv török jövevényszavairól. De a szakemberek kivételével a magyarok általában nem sokat tudnak róluk.

Azt azonban, hogy a magyar népzenenek vannak török kapcsolatai, sokan hallották. Milyenek is ezek a kapcsolatok? Melyik török nép zenéjére, és milyen mélységben vonatkoznak? Ezek bizony még nem igazán tisztázott kérdések. Bármilyen meglepő, de komolyabb népzenei gyűjtést török népesség között eddig magyar kutatók közül csak Bartók Béla, Vikár László és most jómagam végeztem. A Volga–Káma vidék népzenejének feltárásában alapvető Vikár László munkássága, aki Bereczki Gábor finn-ugor nyelvészrel 1958-1979 között tízszer 4-6 hétig gyűjtöttek a területen finnugor és török népek között. Ez alatt az idő alatt mintegy 4000 dallamot vettek fel, melyek egy részét publikálták is.¹ Vikár a cseremisiz (finnugor) és csuvas (török) határ mentén egy 60-80 kilométer átmérőjű körben talált nagymennyiségű pentaton kvintváltó dallamot. Ilyenek a magyar népzeneben is vannak (pl. a Páva dallamok), de Vikár a helyszíni beható kutatások alapján kételkedik abban, hogy a magyar és a cseremisiz-csuvas kvintváltó stílus közvetlenül összefüggene.² Ezen a népzenei stíluson kívül a területen nem találtak más olyan dallamosztályt, melyet a magyar népzene valamelyik rétegével össze lehetne vetni. Nézzünk meg egy jellemző, a területen közismert cseremisiz kvintváltó népdalt:³

Bartók Béla 1936-ban ment Törökországba. Célja elsősorban az volt, hogy megismerje az anatóliai népzeneét, és megállapítsa, vannak-e abban a magyar népzenehez hasonló dallamstílusok. Bartók az általa gyűjtött 87 dallamot osztályokba rendezi, és gyűjtése tanulságainak összefoglalásában többek között ezt írja: „...az első osztály nyolc szótagos dallamai megegyeznek a régi stílusú magyar nyolc szótagos anyaggal; a tizenegy szótagosak pedig szoros kapcsolatban vannak a magyar anyaggal. Mindez a magyar és török anyag közös nyugat-közép-ázsiai eredetére utal, és korát legalább 15 évszázadosként határozza meg”.⁴ Nézzünk meg egy általam gyűjtött török dallamot, mely beleillik Bartók első osztályába:⁵

Lehetőségem nyílt arra, hogy ezt a kutatást hat éven keresztül folytassam, amikor Törökországban az Ankarai Egyetemen feleségemmel együtt magyar nyelvet tanítottunk. A terepmunka 1988-ban kezdődött és 1993 elejéig tartott. Három központot választottam ki a Torosz hegység mentén: Antalyát, Mutot és Adanát, és ezekből a központokból indultam gyűjtőutakra a környékbeli kis, elzárt falvakba. A fenti területeken kívül alkalmanként Törökország más tájain is gyűjtöttem (pl. Ankarában, Denizliben, Trabzonban stb.). Az anyag nagy részét parasztok és pásztorok házában, sátrában vettem fel. Összesen 1400 dallamot rögzítettem és jegyeztem le 233 adatközlőtől 85 helyen. Saját gyűjtésem kiegészítésül feldolgoztam egy – főleg török zenészek által lejegyzett – összehasonlító anyagot, mely Törökország szinte minden területéről származó mintegy 3000, főleg giusto dallamból áll.

Most gyűjtésemet vagy akár csak a levont eredményeket nem ismertethetem részletesen, de az MTA Zenetudományi Intézete által 1994-ben megjelentetett Török népzene I. illetve az 1996 végén megjelenő Török Népzene II. kötetben 500 dallamot, valamint a dallamok elemzését és a magyar stílusokkal való összevetését közlöm.

Röviden összefoglalva: törökországi kutatásom a magyar pentaton recitatív stílus valamint a sirató stílus kiterjedt török hátterét mutatta meg, ezzel (a) kiszélesítette a Bartók Béla 1936-os gyűjtésében felfedezett 'rokon' török és magyar zenei kapcsolatok területét, (b) hasonlóságot felmutatva a török és a magyar siratók között megkérdőjelezi, hogy a magyar siratókat csak finnugor népek zenéjéhez lehetne kötni, végül (c) a magyar gyermekjáték dallamok lehetséges török kapcsolataira is rámutat. Nézzünk meg most egy török és egy magyar sirató dallamot.⁶

Távolabbi terveim szerint először tatárföldre mennék gyűjteni. Ehhez az előkészületeket a legjelentősebb tatár népzenei gyűjtemények tanulmányozásával, a tatár nyelv tanulásával és az első, Magyarországon elvégzett gyűjtéssel már el is kezdtem. A 4. ábrán ízelítőül egy olyan tatár dallamot mutatok be, mely beleillik a magyar és a török pentaton recitatív stílusba. A hasonlóság egyértelmű, azonban figyelembe kell venni, hogy míg a magyar és a török népzeneben ez a stílus kétségkívül egy erőteljes réteget képvisel, az általam áttanulmányozott mintegy 900 tatár dallamból csak 8-10 dallam tartozik ide.⁷

Ezután következne a kazak népzene tanulmányozása, és ezzel egy nagyobb terület: az anatóliai törökség, a kazakok és a tatárok népzenejéről nyernénk mélyebb ismereteket, ami lehetővé tenné az első hallásra meglehetősen eltérőnek tűnő török népzene esetleges közös, mélyebb rétegeinek meghatározását és e rétegeknek a magyar népzene régebbi rétegeivel való összevetését.

Jegyzetek:

1. Vikár László – Bereczki Gábor *Cheremis Folksongs* Budapest 1971; *Chuvash Folksongs* Budapest 1979; *Votjak Folksongs* Budapest 1989; *Tatar Folksongs* (kézirat).

2. Az érvek és ellenérvek a magyar és a volga-vidéki stílus összefüggéséről elolvashatók Vargyas Lajos: *A magyar zene őstörténete I, II.* (Ethnographia XCI 1980) cikkében, illetve Vikár László: *A Volga–Kámai finnugorok és törökök dallamai* (Budapest 1993) könyvében.

3. Vikár L.– Bereczki G. *Cheremis Folksongs* (Budapest 1971) 221-es számú dallama. A magyar fordítás: *Sárga hegy tetején, sárga fejű virág.*
Le akarom szakítani, (a kezemben) akarom tartani.
(Bereczki Gábor)

4. Saygun, A. A. Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey (Budapest 1976).

5. A török pentaton recitatív (pszalmodikus) dallam Török népzene I. kötetem N°96 dallama; a magyar pentaton recitatív dallam pedig Szendrei J.– Dobszay L.: *A magyar népdalstílusok katalógusa* (Budapest 1988) I/1f példája. A török dallam szövege magyarul: *A sárga selyem, amit Szemem felöltött,*

Bár láthatnám az arcod néném, mielőtt meghalok.

Rossz malom törött vitorlája,

Megjött a vize, csobogni kezdett.

6. A török sirató Török népzene I. kötetem N°41 dallama; a magyar sirató pedig Vargyas L.: *A magyarság népzeneje* (Budapest 1981) 0153 kottapéldája. A török sirató fordítása:

A házak előtt mirtusz van, / Ne nyúljatok hozzá, érjen meg az ágán. / A barátaidat adja a kerítő a lányához, / Beleestem a bajba, elégek, elpusztulok

7. A tatár dallam a *Tafar halik jirlai*: Kazan 1976 kötet N°114 dallama; a magyar pentaton recitatív dallam pedig Szendrei J.– Dobszay L.: *A magyar népdaltípusok katalógusa* I/46h példája. A tatár dallam szövege magyarul:

Ó szépségem állj elibém, hadd fonjam be a hajad.

Gyere a patak partjára, hadd lássam az orcád.

ELŐFIZETÉSI-TÁMOGATÁSI FELHÍVÁS KÜLFÖLDÖN ÉLŐK RÉSZÉRE

Kedves külföldön élő olvasóink!

Szeretnénk, ha Önök is rendszeresen hozzájutnának a folkMAGazinhoz. Aki legalább évi 10 CHF (vagy annak megfelelő más pénznem) támogatást adományoz, annak ingyenesen megküldjük a folkMAGazin megjelenő példányait. Adományokat egyéb célokra is – pl. Táncháztalálkozó, Budapesti Folkfesztivál, kiadványok, gyűjtések stb. támogatására – szívesen fogadunk csekken, vagy átutalással a következő devizaszámlára:

Agrobank Rt. Budapest MNB 219-98629

Táncházi Kamara 19657772

Fotó: Sipos János